© www.kjnt.ro/szovegtar

TÁJÉKOZTATÓ A FORRÁSOKRÓL, A SZÖVEGKÖZLÉSRŐL ÉS JEGYZETELÉSRŐL*

1. Források

Dimény Mózesné Szabó Anna énekei három intézmény kézirattárában maradtak fenn: az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában, az Akadémiai Könyvtár unitárius állományában Kolozsváron, valamint a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában Budapesten. Mindhárom helyen Kanyaró Ferenc hagyatékában találhatók, hiszen az idős szabédi asszony dalait és balladáit a kolozsvári unitárius főgimnázium diákja, Rédiger Ödön annak a folklórgyűjtő mozgalomnak a keretében gyűjtötte, melyet Kanyaró Ferenc szervezett és irányított 1892 és 1906 között.

1. 1. Ethnológiai Adattár, Budapest

A sikeres gyűjtőmozgalom eredményéből Kanyaró Ferenc 1896-ban egy kötetre való balladát és románcot készített elő kiadásra, melyet 1896. május 18-án postázott a Kisfaludy Társaságnak Budapestre, azzal a gondolattal, hogy maga és tanítványai ezzel a kötettel tisztelegnének a honfoglalás ezredéves évfordulóján. A Kisfaludy Társaság azonban sem 1896-ban, sem a következő években-évtizedekben nem jelentette meg a kötetet. De a kéziratot sem juttatta vissza Kanyaróhoz, jóllehet a kolozsvári tanár több rendben is sürgette a gyűjtemény visszaszolgáltatását. A kiadásra előkészített kézirat nemhogy Kanyaró életében, de soha nem került vissza Kolozsvárra. A Kisfaludy Társaság irattárában hányódott egy darabig, majd Sebestyén Gyulához került, végül az ő hagyatékából jutott mai, végleges helyére, a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattá-

---

* Tájékoztatónk néhol olyan kérdéseket érint, melyekről a bevezetőben is szóltunk. Szándékosan törekedtünk arra, hogy a *Tájékoztató* a bevezető tanulmány ismerete nélkül is érthető legyen.

rába, hol Kanyaró Ferenc gyűjteményeként, *Székely népballadák és románcok* címen szerepel a nyilvántartásban. (Jelzete: EA 2276)[90]

Kanyarónak azért lett volna fontos a kézirat visszaszerzése, mivel sok szöveget úgy illesztett be a gyűjteménybe, hogy nem maradt róluk másolata; így azok számára örökre elvesztek. Rédiger Ödön gyűjtésének darabjai Kolozsváron maradtak, lévén, hogy a diák piszkozatban, vagyis a helyszínen lejegyzett formában adta át a szövegeket tanárának. Ennek következtében a kiadásra szánt gyűjteménybe a szabédi asszony balladáit egytől egyig le kellett tisztázni: azok vagy Kanyaró- vagy egy ismeretlen kéz másolatában kaptak helyet a Budapestre küldött kéziratban.

Az 1896-os gyűjteménynek mindezek ellenére is fontos szerepe van a Rédiger Ödön által gyűjtött szövegek azonosításában, illetve a gyűjtések időpontjának tisztázásában.

Rédiger Ödön, a szabédi unitárius lelkész fia, 1895 nyarán kezdte a gyűjtést, s az 1895–96-os tanév és az azt követő szünidő idején gyűjtötte össze Dimény Mózesné énekeit. Gyűjtésének egy része – az, amelyet 1896. május 18. előtt (vagyis még a tanév idején) írt le, bekerült a kiadásra szánt nagy gyűjteménybe. Ha tehát datálatlan Rédiger-kéziratra találtunk, a benne fellelhető darabok alapján meg lehetett határozni, hogy 1896 májusa előtti vagy utáni feljegyzésről van szó. Néhány szöveget is az 1896-os gyűjtemény alapján sikerült azonosítanunk.

1.2. Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár

A Rédiger-kéziratok szétszórtan és töredékesen maradtak fenn Kanyaró hagyatékában, abban a kéziratrengetegben, melyet Kanyaró halála után a lakásán találtak, s melyet az unitárius egyház mentett meg a szétszóródástól vagy a megsemmisüléstől. Ez a hagyaték Kolozsváron található, az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában. A rendezetlen, hatalmas mennyiségű papírtömeget abban az állapotban találtam az ezredforduló éveiben, ahogy 1910-ben sebtében felnyalábolták, és csomagokba kötözték a hagyaték átvevői. A csomagok vegyesen tartalmazzák mindazokat az irat- és kézirattípusokat, amelyek egy állandóan jegyzetelő, minden feljegyzést, minden papírt megőrző, egyház- és irodalomtörténettel,

[90] A kézirat datálatlan, csak a közelmúltban sikerült kideríteni, hogy 1896-ban készült és került Budapestre. (Vö. OLOSZ Katalin 2001)

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

népköltészettel és verstani problémákkal foglalkozó filológus műhelyéből előkerülhetnek: adatgyűjtések céduláinak százait-ezreit, publikált írásainak agyonjavított első fogalmazványait, hozzá írt leveleket és válaszlevélfogalmazványokat, újságkivágásokat és reklámügynökségek szórólapjait, diákok dolgozatait és aprónyomtatványokat, kéziratos vagy nyomtatott vers- és énekgyűjtemények töredékeit, különböző terjedelmű – egylapostól kötetnyi anyagot felölelő – folklórgyűjtéseket Kanyaró kézírásában vagy idegen kezek lejegyzésében. Mindezek a legnagyobb összevisszaságban fordultak elő az ötvenet jóval meghaladó különböző csomagokban, melyekből – a levéltár vezetőjének engedélyével – különválogathattam a népköltészeti anyagot, kialakítva így néhány „folklórcsomagot".[91] Ezeknek tartalma azonban – azon kívül, hogy népköltészettel kapcsolatos anyagot tartalmaznak – továbbra is teljesen esetleges, mert a csomagok a válogatás sorrendjében alakultak ki. Ennek megfelelően a Szabó Anna énekeit tartalmazó Rédiger-kéziratok, illetve az azokról készített Kanyaró-másolatok is több csomagban, szétszórtan találhatók.

A legtöbb Rédiger-kézirat a 18. számú csomagba került. Itt találhatók azok a szövegek, melyeket Rédiger Ödön a tanév végeztével, 1896 nyarán gyűjtött. E gyűjtéseket a vakációzó diák postán, levél kíséretében küldte el tanárának, így pontos dátumhoz tudjuk kötni a szövegek egy részének gyűjtési idejét.

Rédiger három alkalommal kereste fel tanárát levéllel: 1896. július 20-án, július 27-én és szeptember 14-én. Mindhárom alkalommal folklórszövegeket is mellékelt leveléhez, azonban a július 20-i küldeményből csak a levelet ismerjük, a levélben emlegetett négy szöveg külön sodródott, ezeket tehát nem tudjuk azonosítani.

Július 27-i leveléhez Dimény Mózesné tíz, újabban lejegyzett énekét mellékelte: a *Bethlen Anna*, *Nóta Rózsa Sándorról*, *Rózsa Sándor Bársony lovát nyergeli, Keresztúri, mit gondoltál, Megüték a szegény legényt, Sárga csitkóm, pej paripám, Most jöttem Gyuláról, Jáger Jóska, Édesanyám kimene a kertbe* és a *Solymosi Eszter* szövegét, melyek hiánytalanul ott találhatók ma is a levél társaságában.

A szeptember 14-i, Székelykeresztúrról küldött leveléhez Rédiger Ödön olyan tizenegy újabb szöveget csatolt, melyeket korábban, július végén

---

[91] Itt mondok köszönetet Molnár B. Lehel levéltáros úrnak, hogy lehetővé tette a Kanyaró-hagyaték kutatását.

– augusztus elején gyűjtött ugyancsak Diménynétől, de csak szeptemberben postázott új lakhelyéről, Székelykeresztúrról, ahol gyógyszerészgyakornokként helyezkedett el. Ezek a következők: *Ingem hínak Vadadi Károlynak, Ha nem hiszed, hogy katona vagyok, Harangoznak a toronyba, Zöld erdőbe, sík mezőbe sétál egy madár, A kis közbe, kis templom oldalába, Szállj le holló..., Én szerettem csak egyet, Van szeretőm, de nem tetszik, Házam alatt egy almafa nem látszik, Sárga csitkóm, sárga lovam, Szombat este tíz az óra.*

A 18. csomagban található még egy – hely, évszám- és gyűjtő megnevezése nélküli – különálló lap, melyet, ha Kanyaró utólag nem írta volna fel rá, hogy „Rédiger", akkor is biztosan tudnók azonosítani a szabédi diák jellegzetes ceruzaírása és kis formátumú, nyolcadrét nagyságú lapokra történő jegyzési módja alapján. A lap valahonnan különsodródhatott, mert Rédiger számozni kezdte a szövegeket (1. *Ne mondd, anyám, főd átkának, 2. Karcsú lovon van a nyereg*). E két szöveg datálásában az 1896-os nagy gyűjtemény nem lehetett segítségünkre, lévén, hogy egyik sem ballada.

A 40. számú csomagban található, datálatlan Rédiger-kéziratokat viszont a Kisfaludy Társaságnak elküldött balladagyűjtemény alapján tudtuk a szabédi gyűjtés időrendjében elhelyezni. A 40. csomagba – úgy tűnik – két különböző alkalommal gyűjtött szövegek kerültek, de mindkettő 1896 májusa előtti gyűjtést foglal magában, mert darabjaik többségét megtaláljuk a *Székely népballadák és románcok* kéziratában is. Két különböző gyűjtési alkalomra utal az a tény, hogy az egymás után helyezett szöveg-együttes első részének lapjait 1-től 14-ig számozta a gyűjtő; a 14. lap után új rész kezdődik, mely a 7. lappal indul s tart a 13-ig (a 8. és 9. lap között egy számozatlan lap is található, amelyre folyamatosan jegyezte a folklórszöveget Rédiger). A második rész tehát töredékes, hiányzik az első 6 oldal.

Azt, hogy mi lehetett ezeken az oldalakon, nagy valószínűséggel megállapíthatjuk az 1896-os *Székely népballadák és románcok* kézirata alapján. E gyűjteménybe tizenegy Dimény Mózesnétől származó balladát és balladás dalt vett fel Kanyaró Ferenc, ezek közül Rédiger két kéziratában nyolcat láttunk viszont.

Az első, teljesnek látszó rész a következő szövegeket tartalmazza: *Csók Anikó, mit gondoltál, Esztendeje hervadok, Bodrog partján ültem én, Szépen legel a báróné gulyája, Juhászbojtár, hol a juh, Omlódi Zsuzsánna,*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Amott megy egy kis leány, Brassó város híres város. A nyolc szövegből hármat nem találunk a kiadásra előkészített gyűjteményben: az *Esztendeje hervadok*, *Juhászbojtár, hol a juh* és *Brassó város híres város* kezdetű énekeket. Ezek közül kettő (a két utóbbi) nem ballada, az *Esztendeje hervadok* kezdetű epikus éneket pedig egy etédi változattal összekombinálva akarta közzétenni Kanyaró. (A *Juhászbojtár, hol a juh* kezdetű éneket nem fogja az olvasó ebben a kötetben sem megtalálni, mivel az nemcsak hogy nem Dimény Mózesné énekei közül való, de még csak nem is szabédi dal. Rédiger Ödön az erdővidéki Fülét jelöli a dal származási helyéül.)

A második, töredékesen fennmaradt Rédiger-gyűjtésben öt szöveg található: *Jaj, de szennyes a kendője, Cégért láttam lóginyászni, Kicsi tinó, nagy a járom, Mikor én még húsz esztendős se voltam, Ma hét esztendeje, teljes három napja* (*Kálnoki Zsófika*). Ezek közül Kanyaró hármat vett fel a kiadásra előkészített gyűjteménybe: a *Cégért láttam lóginyászni*, *Kicsi tinó, nagy a járom* és a *Kálnoki Zsófika* szövegét.

A fentiek figyelembe vételével, úgy gondolom, nem vetem el túlságosan a sulykot, ha az Ethnológiai Adattárban őrzött Kanyaró-gyűjtemény három, Diménynétől származó további adatában jelölöm meg a Rédiger-kézirat hiányzó részét. Ezek a következők: *Molnár Anna*, *Vénus kies zöld kertjében* és *A megcsalt szerelmes átka*. Ezek egyikének sem került elő ugyan a Rédiger által rögzített első lejegyzése, de tudomásunk, sőt, bizonyítékunk van arról, hogy Kanyaró a 20. század elején másolatot készített a *Molnár Anna* balladájáról (akár csak a *Kálnoki Zsófika* szövegéről), s tekintettel arra, hogy a Kisfaludy Társaságtól nem kapta vissza a gyűjteményt, a másolat készítésekor csakis Rédiger eredeti lejegyzésére támaszkodhatott.

Kanyaró század eleji foglalatossága a két fent említett balladával hozzásegít a gyűjtési idő pontosításához is. A *Kálnoki Zsófiká*ról írva Kanyaró úgy nyilatkozott egy helyen (lásd AKKvár, MsU 2293: 93. lap, illetve e kötetnek a balladához fűzött jegyzetében), hogy azt 1895 nyarán gyűjtötte Rédiger Ödön. Ez pedig azt jelenti, hogy a csonka Rédiger-kézirat többi darabját is akkor jegyezte fel a szabédi diák. S minden valószínűség szerint az volt Rédiger Ödön első „szállítmánya" Szabédról.

Rédiger gyűjtésének egy töredéke, négy datálatlan szöveg, az 50. számú csomagba került. Ezeket szintén a kézírás ismeretében, valamint a gyűjtő egy-két megjegyzése alapján azonosítottuk, mert a gyűjtő neve sehol nem szerepel, a gyűjtés helye is csak két szöveg esetében. Ez utóbbiakat

(egy *Rózsa Sándor*- és egy *Váradi*-balladát) Székelykeresztúrra utaztában Bözödön másolta ki egy kéziratos versgyűjteményből, melyet 1875 táján egy székelykeresztúri diák ajándékozott a bözödi papnénak. A másik két dal egyikét – a *Verje meg a három isten Görgeit* kezdetű dalt – *Harmadik dal* címmel különítette el Rédiger a valamikori megelőző daraboktól. Ennek okán feltételezzük, hogy ez lehetett a július 20-i, négy darabból álló küldeményének a harmadik darabja, az első kettő pedig a 18. csomagban hányódó egyleveles kéziraton szereplő két dal lehetett, annál is inkább, mivel ezek sorrendjét sem számmal jelölte (ahogy máskor tette), hanem ugyancsak betűvel írta a dalok fölé: *Első dal*, *Második dal*. A negyedik szövegről – *Balog Józsi* balladájáról – teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy Szabédról és Dimény Mózesnétől gyűjtötte Rédiger Ödön, mert Kanyaró Ferenc ezt a balladát közzétette, s közleményében megemlékezett arról is, hogy a szabédi énekes asszonytól lejegyzett szöveget hozott nyilvánosságra. A *Balog Józsi* kéziratának előkerülése olyan szempontból is fontos, hogy rajta olvasható a diáknak egy mentegetőző mondata, ami rávilágít a gyűjtést irányító tanár elvárásaira. Rédiger ugyanis a ballada végén így szabadkozott: „Letisztázva küldöttem volna, de tudva, hogy a tanár úr így szereti, inkább nem tettem."

A Rédiger-kéziratok mellett az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára őrzi Dimény Mózesné Szabó Anna énekeinek több másolatát is, melyeket jobbára Kanyaró Ferenc készített, de elvétve más kéz írásában is előfordulnak. Kanyaró Ferenc – levonva a tanulságát annak, hogy a Budapestre küldött kéziratot nem tudta visszaszerezni, s ez által egy sor balladát örökre elveszített –, az 1896 után beérkező gyűjtéseket rendszerint letisztázta, jegyzetekkel látta el. Másolatot azonban kizárólag csak a balladákról és „románcokról" (epikus énekekről) készített, dalokról nem. E másolatok egy része úgy született meg, hogy Kanyaró – talán közlésre gondolva – témák szerint egy helyre gyűjtötte a különböző vidékekről beérkező azonos témájú, vagy azonos jellegű balladákat és balladás dalokat. Diményné énekeinek egy részével is így találkozhattunk a „Románcfélék" között, a „Tinó és csendőr" vagy a megszólaló halott témáját érintő összeállításban, vagy a betyárballadákat összesítő Kanyaró-másolatokban.

Az ismeretlenek kézírásában fennmaradt másolatok kivétel nélkül a Kanyaró Ferenc letisztázott balladaszövegeiről készített újabb másolatok, nevezhetnénk biztonsági példányoknak is, mert valószínűleg Kanyaró azért adta ki másolásra az egyszer már letisztázott szövegeket, hogy ne

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ismétlődjék meg az, ami az 1896-os nagy gyűjteménnyel történt. E másolatokra (mint ahogy a jegyzetek nélküli Kanyaró-másolatokra is) jellemző, hogy a gyűjtő nevét nem tüntetik fel, csupán a gyűjtés helye szerepel.

1. 3. Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár

Dimény Mózesné énekeinek néhány másolatát a fentieken kívül a kolozsvári Akadémiai Könyvtár kézirattárának unitárius állománya őrzi.

Az 1896 májusa után lejegyzett szövegek közül négy (*Rózsa Sándor, Nóta Rózsa Sándorról, Solymosi Eszter, Keresztúri*) abban az ismeretlen kéz által letisztázott, összesítő balladagyűjteményben olvasható, melyet Kanyaró Ferenc minden valószínűség szerint biztonsági másolatként készíttetett és helyezett el egykor az unitárius főgimnázium könyvtárában, s ma a *Magyar népdalgyűjtemény* címen nyilvántartott colligatum részét képezi (jelzete: MsU 2105). *Balog Józsi* balladája Kanyaró Ferenc másolatában az MsU 2293 jelzetű, *Vers- ének és balladagyűjtemény* című colligatumban kapott helyet, három klasszikus ballada – a *Kálnoki Zsófika, Molnár Anna* és *Bethlen Anna* – pedig a *Magyar népballada-gyűjtemény*ként nyilvántartásba vett Kanyaró-kéziratban (jelzete: MsU 2123/D).

Az utóbbi kézirat összesen hat balladát tartalmaz: a három, fent említett szabédi balladán kívül ott sorakozik még egy etédi *Kádár Kata*, egy ugyancsak etédi *Kőmíves Kelemenné* és A falba épített feleség típusnak egy alsórákosi változata *Ince Kelemenné* címen. A hat ballada közül egyetlen egy, a *Bethlen Anna* jelent meg nyomtatásban Kanyaró életében. Ez a ballada, egyébként, szemmel láthatóan utólag került a másik öt szöveg végére. (Míg az első ötöt külön-külön lapszámozta Kanyaró, a *Bethlen Annát* nem.) A két etédi, két szabédi és egy alsórákosi balladát – gyűjteménye legszebb, legreprezentatívabb darabjait – minden valószínűség szerint – ugyancsak kiadásra készítette elő Kanyaró Ferenc: erre következtethetünk a nyomdászoknak szánt utasításból, hogy a helymegjelölést apró betűkkel, „petit”-tel szedjék. Minthogy tudomásunk van arról, hogy Kanyaró 1906 tavaszán előkészített egy közleményt a *Budapesti Szemle* számára, s azt el is küldte Gyulai Pálnak – felmerülhet a gondolat: vajon nem ezeket a balladákat szánta-e a fővárosi folyóiratba. A Gyulai Pálnak küldött kézirat tartalmát nem ismerjük, mert a küldeménynek nyoma veszett. A Kanyaró-hagyatékban talált Gyulai-levélből tudjuk, hogy Gyulai

kézhez kapta a küldeményt.[92] Azt is tudjuk, hogy másfél évvel később Kanyaró semmit nem tudott a közlésre szánt balladákról. 1907 októberében ugyanis arról panaszkodott Szilády Áronnak, hogy „1906 tavaszán Gyulai Pálhoz gyönyörű székely balladák mellett Arany »Fülemüléjé«-nek eredetijét mellékeltem, hogy a Nagytiszt. Úrnak adja át, ha a »Budapesti Szemlében« nincs hely. Ez is alszik, mert Gyulai úr költözött, s könyvtárát azóta rendezte."[93] Sajnos, Kanyaró küldeménye azóta is alszik, ha egyáltalán fennmaradt. Így hát csak gyanítjuk, bizonyítani nem tudjuk, hogy a Gyulainak küldött balladák másolata lehet az említett öt klasszikus ballada. Másképp nem találunk magyarázatot arra, hogy Kanyaró miért nem közölte – az egy *Bethlen Annát* kivéve – gyűjteménye legszebb, legértékesebb darabjait, köztük Dimény Mózesné két balladáját: az invariáns *Kálnoki Zsófikát* és a szép, kerek *Molnár Anna*-változatot.

A fennmaradt másolatok így is tanulságosak számunkra: egyrészt bizonyítják, hogy a *Molnár Anna* eredeti feljegyzése 1906-ban még megvolt, Kanyaró használta. Másrészt rávilágítanak arra a lehetőségre, hogy ugyanarról az eredeti lejegyzésről két különböző időben két különböző szövegmásolat születhetik, még ha a másoló ugyanaz a személy is. Rédiger Ödön a balladákat többnyire strófabeosztás nélkül vetette papírra, s a már idézett magyarázkodásából azt is tudjuk, hogy a gyűjtést irányító tanár is szívesebben vette a tagolatlan szövegeket, hogy aztán tisztázásukkor maga ossza versszakokra, kisebb-nagyobb szakaszokra a balladákat. Tekintettel arra, hogy a Kisfaludy Társaságnak 1896-ban elküldött gyűjteményt nem kapta vissza Kanyaró, tíz év múlva, az új másolat készítésekor újból át kellett gondolnia a balladák strófaszerkezetét. Korábbi eljárására nyilvánvalóan nem emlékezett, s mivel először is, másodszor is dallam nélküli szövegekkel dolgozott, 1906-ban törvényszerűen másképpen tagolta a két balladát, mint 1896-ban – néhol, a szabályos strófabeosztás kedvéért sorokat, félsorokat is megismételve.

---

[92] Gyulai 1906. május 15-ről, Budapestről keltezett levele szó szerint ennyi: „Tisztelt tanár úr, Köszönöm szíves küldeményét, de egy pár hétig nem foglalkozhatom vele, mert költözésem és könyvtáram rendezése foglal el. Addig is, míg érdemlegesen válaszolhatnék, fogadja szíves indulatom kifejezését. Gyulai Pál." (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár, Kanyaró Ferenc hagyatéka. Rendezetlen anyag, jelzete nincs. Amikor lemásoltam a Gyulai-levelet, a csomagok még nem voltak számozva.)

[93] Kanyaró Ferenc levele Szilády Áronnak. Keltezése: Torda, 1907. X/8. MTA Könyvtára, Kézirattár, Jelzete: Ms 4435/253.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Ezért közöljük jegyzetben e két ballada filológiai változatnak tekinthető század eleji másolatát, valamint *Molnár Anna* balladájának azt a részletét, melyet Rédiger Ödön tett közzé 1944-ben.

2. A szövegközlésről

Dimény Mózesné Szabó Anna énekeit Kanyaró Ferenc másolatai, illetve publikációi alapján adjuk közre, ettől a gyakorlattól csak abban az esetben térünk el, ha nem maradt fenn Kanyaró-másolat. Tettük ezt részben azért, mert a szabédi énekes asszony néhány balladája – a *Kálnoki Zsófika*, *Bethlen Anna*, *Balog Józsi*, *Csók Anikó* – nyomtatásban is megjelent, s ezeket a szövegeket a folklórtudomány abban a formában ismeri és tartja számon, ahogy nyomdafestéket láttak. Másrészt azért döntöttünk a Kanyaró-másolatok mellett, mert az eredeti, helyszíni lejegyzésekben – lévén, hogy egyik-másik balladában a sorvégeket a papír mérete határozta meg – amúgy is helyre kellett volna állítanunk a verses formát. További négy balladafélének csak a másolatát ismerjük, tehát eleve nem volt más választásunk. Tekintettel arra, hogy Kanyaró csak a balladákról és „románcokról" készített másolatot, ezeket a szövegeket – *A megszólaló halott* kivételével, melyről nem találtunk kópiát – a másolati példányból közöljük, a lírai dalokat viszont egytől egyig a Rédiger Ödön helyszíni lejegyzése alapján.

Mindkét forrástípus esetében közléskor a folklórszövegek kritikai kiadásának szabályaihoz igazodtunk: a szövegeket nagyjából mai helyesírás és központozás szerint közöljük. Nem ragaszkodtunk a korabeli helyesírási normákhoz igazodó írásmódhoz (a *c* betű *cz*-vel való írásához, az *-ít* igeképző rövid *i*-s írásmódjához, az *a ki, a mely* típusú vonatkozó névmások különírásához. Nem reprodukáltuk a nyilvánvaló – a korabeli és a jelenkori normákkal egyaránt ellenkező – helyesírási hibákat (hosszú és rövid magánhangzók helytelen írása, *j* az *ly* helyett, igekötők egybe- és különírása, személy- és helynevek írása, köznevek nagybetűs írása, mássalhangzó-hasonulás különböző esetei.) Megtartottunk viszont minden olyan szóalakot, ami mögött tájnyelvi sajátosságot sejtettünk. A tájszólásra utaló jelenségeket hasonlóképpen megtartottuk. A tájnyelvi sajátosságokon kívül nem írtuk át azokat a szavakat sem a mai helyesírás normáinak megfelelően, melyek a köznapi beszédben is úgy

fordultak/fordulnak elő (vót, főd, szógám, kőtöget stb.). A mássalhangzó-hasonulásnak azokat az eseteit viszont, melyek a köznyelvi ejtésben hasonlóképpen hangzanak (aggyon–adjon, annya–anyja, báttya–bátyja, haggyuk–hagyjuk stb.) a mai helyesírási szabályoknak megfelelően írtuk. A párbeszédeket a századforduló táján szokásos idézőjel helyett egységesen gondolatjellel jelöltük.

Főszövegben közöljük Kanyarónak (esetenként Rédigernek) az adott folklórszöveggel kapcsolatos megjegyzéseit, szómagyarázatait, a szakirodalomra, változatokra vonatkozó jegyzeteit. A gyűjtésre, gyűjtőre, adatközlőre vagy a balladatípusra vonatkozó általános megjegyzéseket közvetlenül a ballada után, Kanyaró szómagyarázatait, a ballada egyes részleteihez fűzött kommentárjait pedig lapalji jegyzetben hozzuk nyilvánosságra. E hivatkozásokban Kanyaró többféleképpen rövidíti a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* köteteit, mi egységesen a mai rövidítési formában (*MNGY*) közöljük. Kanyaró jegyzeteiből néhol kihagytunk egy-egy mondatot vagy mondatrészletet. Főleg olyankor rövidítettünk, amikor a jegyzet a kéziratos anyag egyik-másik darabjára, sor- vagy lapszámára hivatkozott, vagy olyan utalást tartalmazott, amely a teljes gyűjtemény közreadása esetén lenne érthető. Kihagyásainkra a szokásos módon – szögletes zárójel között három ponttal figyelmeztetünk. De szögletes zárójelbe tettünk minden olyan betoldást, megjegyzést is, ami nem Kanyarótól és nem Rédigertől, hanem tőlünk származik. A szövegközlésben még két másik jelt is alkalmaztunk: két függőleges vonal (||) jelzi, hogy utána új oldal kezdődik a forrásként használt kéziratban/nyomtatványban, s csillagot (*) tettünk minden olyan adat elé, amely feltételezett vagy kikövetkeztetett.

A Kanyaró-kommentárokat a főszövegben a mai helyesírás és központozás szerint közöljük, szemben a bevezető tanulmányban idézett levélrészletekkel, melyekben megtartottuk az egykori levélírók eredeti írásmódját.

A szövegek közlésében nem követtünk időrendi sorrendet, rendszerezési elvül legalkalmasabbnak a műfajok szerinti besorolás kínálkozott: a gyűjtemény élén a balladák állnak – közülük is a klasszikus, régi stílusú balladák –, azokat követik a betyár-, új stílusú- és bűntényballadák, majd a balladás dalok és műköltői eredetű epikus énekek, végül a sort az énekes asszony lírai dalai zárják. Nem különítettük mereven el az epikus és lírai darabokat, mert Dimény Mózesné daltudásában erősen keveredtek az epikus és lírai elemek. Énekei közül többet is csak egy-egy balladai motívum

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

felbukkanása okán sorolhattunk a balladák csoportjába, lírai dalaiba hasonlóképpen erőteljesen beszüremkedtek epikus elemek is.

Ha Kanyaró címet adott a balladáknak, megtartottuk azt, a cím nélküli szövegeknek az első sorát emeltük ki címül.

A főszöveg minden adata után pontosan megadjuk a forrást, ahonnan közöljük a dalt vagy balladát.

3. A jegyzetelésről

Jegyzeteinkkel – mint ahogy az egész kötettel is – arra törekedtünk, hogy bemutassuk azt a rendkívüli, a 19. században egyedülálló teljesítményt, mely Kanyaró Ferenc, Rédiger Ödön és Dimény Mózesné együttműködésének eredménye.

Jegyzeteinkkel igyekeztünk rávilágítani Kanyaró Ferencnek és tanítványának munkamódszerére, a gyűjtés mikéntjére, illetve a gyűjtött szövegek átmásolásának/átírásának módozataira. Ezért a jegyzetekben betűhű másolatban közöljük Rédiger Ödön helyszíni lejegyzéseinek minden fennmaradt szövegét. Ezáltal pontosan nyomon követhető, hogy Kanyaró a strófabeosztáson túl változtatott-e a szövegeken, s ha igen, mit és milyen mértékben. Az összehasonlítás megkönnyítése érdekében azokat a szavakat, szótagokat, sorokat, melyeket Kanyaró a másolatban átírt, betoldott vagy kihagyott, a Rédiger-szövegben dűlt betűvel jelöljük, utána pedig felső indexben Kanyaró kiigazítása fog következni.[94] A pusztán helyesírást érintő módosításokat nem jelezzük, a nyelvjárási jelenségek köznyelvire való átírását viszont nyomon követjük.

Ha több másolat is készült az adott szövegről, s jelentős mértékben eltérnek egymástól (például a versszakokra való tagolásban, sorok számában), az eltérő másolat szövegét is felvettük a jegyzetekbe, s a fent említett módszerrel jelöljük a Rédiger-kézirathoz, illetve az egymáshoz viszonyított változtatásokat. Ha lényegi eltérés nincs a másolatok között, akkor pusztán csak utalunk a további másolatokra a lelőhely pontos feltüntetésével.

---

[94] A szövegösszehasonlításnak ezt a módszerét az Arany László népmeséinek kritikai kiadásán dolgozó szerzőhármastól, Gulyás Judittól, Hermann Zoltántól és Domokos Marianntól tanultam. Engedélyükért, hogy módszerüket felhasználhattam a Kanyaró-hagyaték feldolgozásában, itt mondok köszönetet.

Ha Kanyaró hagyatékából olyan jegyzetek, kommentárok kerültek elő, melyek tartalmukban, megfogalmazásukban eltérnek a főszövegben közöltektől, ezeket is felvettük a jegyzetekbe. Azért, hogy egyértelműen elkülönüljenek Kanyaró-, illetve Rédiger megjegyzései a mi észrevételeinktől, az előbbieket idézőjelek közé tettük, megjelölve mindig a szerzőt is.

Minden egyes szövegnél jelezzük, ha nyomtatásban valamikor megjelent. De csak az első megjelenést tüntetjük fel, az újraközléseket nem.

Nem tartottuk feladatunknak, hogy számba vegyük a Rédiger Ödön gyűjtése óta eltelt bő évszázad alatt összehordott szövegváltozatokat. Arra viszont odafigyeltünk, ha egyik-másik Szabó Annától gyűjtött éneknek más szabédi változata is előkerült Kanyaró Ferenc gyűjtőinek jóvoltából. E változatokat ugyancsak a jegyzetekben közöljük.

Jegyzetelő munkánkban nem kellett külön gondot fordítanunk arra, hogy a szabédi gyűjtés egyes darabjainak milyen változatait ismerte a korabeli (akkor alakuló) folklórtudomány: a korábban előkerült változatokra Kanyaró Ferenc jegyzetei pontosan utalnak. E jegyzetek egyben Kanyaró széleskörű ismereteiről árulkodnak, arról, hogy milyen gondosan utánajárt minden folklóradat, minden folklórmotívum lehetséges forrásának, párhuzamának.

© www.kjnt.ro/szovegtar